

# Регрес чи суброгація, що має місце в страхуванні?



В сучасній економіці, в постійному кругообігу перебувають товари і послуги, водночас через певні диспропорції в цьому обігу виникають майнові чи грошові зобов'язання. Обороти майнових прав, або вимог частково обумовлений розвитком страхової справи. Водночас, саме розмежування питання суброгації та регресу у страховій справі є надзвичайно дискусійним, бо у зв'язку з чинним законодавством – використання кожного з цих термінів при визначенні права на відшкодування несе власні фінансові консеквенції для заінтересованих сторін.

**Юрій Клапків**, к.е.н, Доцент кафедри фінансів ім. С.І. Юрія Тернопільського Національного Економічного Університету

В римському праві регрес, як зворотня претензія накладає на кредитора обов'язок поділу з співкредиторами отриманих платежів, а також дає боржнику право на адекватне отримання компенсації від співборжників.

Було це можливо на підставі внутрішніх взаємин між співкредитором та співборжником. Сталий розвиток сприяв появі так званого "beneficium cedendarum actionum", що давало боржнику право вимоги цесії від кредитора, а у випадку невиконання вимоги – право регресу "actio ultis". По відношенню до цього солідарний співкредитор отримував від боржника те, що йому формально належало, водночас солідарний боржник, обраний кредитором, до здійснення виплати виконував таким чином свій обов'язок.

Регресні розрахунки були можливі лише тоді, коли співкредиторів та співборжників об'єднувало поза солідарністю якимось іншим юридичним зобов'язанням. Лише за часів Імператора Юстиніана визнано остаточно, що право регресу виникає з самого принципу солідарності [1].

Регрес в цивільному праві розуміють найчастіше, як право вимоги повернення оплати за іншу особу, як претензія однієї особи по відношенню до іншої, що охоплює вимогу повернення проведеної оплати або відшкодування за понесену шкоду. Застосовується до всіх випадків виникнення будь-якої цивільної відповідальності третіх осіб.

В правовому аспекті страхування, лише страховик має можливість користування правом регресу, що є результатом юридичного характеру самих взаємин страхування.

У страховій справі єдиною стороною зобов'язання до виплати страхового відшкодування є страховик і тим самим

тільки він може вимагати повернення виплаченого страхового відшкодування. Терміном регресу визначаються всі ці випадки наявності регресних претензій, в яких страховик вимагає повернення виплаченого страхового відшкодування.

Вітчизняне та європейське законодавство передбачає законний вступ третьої особи в права кредитора, тобто права суброгації, так званий "cessio legis" або "cessio necessaria" [2]. Суброгація служить забезпеченню прав третьої особи, яка здійснює сплату кредиторі і в результаті погашає борг, зобов'язання, але лише в межах реалізованої оплати. У зв'язку з цим трактується як особливий вид регресу [3].

Вітчизняна література переважно використовує поняття регрес, термін суброгація часто навіть не зустрічається у словниках. Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980), дає визначення регресу, як право особи, яка виконувала зобов'язання іншої особи, пред'являти до неї зворотню вимогу про повернення витрат. Коли шкода завдана злочинною дією чи бездіяльністю підприємця, орган соціального страхування, що задовольнив потерпілого, має право вимоги до підприємця в розмірі виданої потерпілому допомоги (регрес). Перенаправляючи до Цивільного кодексу УРСР від 1950 ст. 67 [4]. Сам же термін суброгація у вітчизняній нормативно-правовій базі, визначається у Кодексі торгового мореплавства.

В вітчизняних судах нерідко поняття "суброгація" і "регрес" підміняються одне одним, застосовуються у відносинах, в яких не повинні застосовуватися [5]. Сторони у справах про стягнення чи виплату шкоди часто маніпулюють цими поняттями. Що обумовлено, перш за все з позиції обчислення позовної давності. Так, при

регресі позовна давність розпочинається з моменту виплати страхового відшкодування. Натомість, при суброгації – з моменту реалізації страхового випадку [5].

При регресі страховик вправі задовольнити свою вимогу в повному обсязі, а у порядку суброгації – страховик має право вимагати від особи, відповідальної за збитки, відшкодування суми в межах фактичних витрат.

Європейські нормативні акти чітко вирізняють "Нетиповий регрес" особливим пунктом в порядку вступу третьої особи в права кредитора, що задовольняється, та поширюється лише на фінансові зобов'язання, в таких ситуаціях:

- 1) якщо платить чужий борг, за який відповідальний особисто або певними майновими обмеженнями;
- 2) якщо надається право, перед яким сплачена достовірність має першість застосовується;
- 3) якщо діє за згодою боржника з метою вступу в права кредитора; згода боржника має бути висловлена письмово;
- 4) якщо це передбачається окремим положенням. [6]

Наприклад, законодавство Польщі в Цивільному кодексі чітко розмежовує суброгацію від відступлення права вимоги (цесію). Отже, передбачає лише суброгацію, а заміну осіб у зобов'язанні допускає лише, як звичайне похідне від основного зобов'язання. Придбання сплаченого зобов'язання через третю особу має місце також у випадках передбачених через особливі положення. Особливою підставою суброгації є, наприклад, у Польщі ст. 828 Цивільного Кодексу, що стосується так званого страхового регресу в майновому страхуванні. "Якщо, угода майнового страхування не передбачає інакше, з днем сплати страхового відшкодування, на

страховика переходить право претензії до третіх осіб на підставі заподіяної шкоди, за якою виплачено відшкодування" [7].

У доктрині зауважується, що в ст. 828 Цивільного Кодексу передбачає врегулювання регресних повноважень страховика до суб'єктів, що залишаються поза взаєминами страхування. Відносяться вони при тому до ситуацій, в яких виникнення страхового випадку підпадає не лише під відповідальність страховика, але також і відповідальність іншого суб'єкта, тобто третьої особи. Постраждалий має тоді дві претензії про врегулювання тієї самої шкоди: до страховика і до третьої особи, що несе цивільну відповідальність.

Основою є зміна кредитора у кредитних взаємовідносинах між постраждалим, так особою, відповідальною за шкоду, через вхід страховика на місце постраждалого, а потім на реалізації претензії. Претензія на страховика має вже похідний характер, залежний від існування зобов'язання, на підставі якого воно може бути здійснене.

Додатково верхньою межею відповідальності винуватця шкоди по відношенню до страховика в регресійному процесі є той максимум, який був би він зобов'язаний виплатити безпосередньо постраждалому на підставі положень закону. Водночас, зважаючи на диспозитивний характер даного положення договір страхування може не передбачати перехід претензії на страховика [8].

Страховик, виплачуючи страхове відшкодування, вступає "ex lege" в права кредитора, тобто застрахованого, і якщо має місце право на компенсацію від третьої особи, то право відшкодування переходить на страховика до розміру виплаченого ним відшкодування.

Загалом, могло б здаватися, що регрес в страхуванні цивільної відповідальності полягає в переході на клієнта претензій постраждалого, який отримав страхове відшкодування. Водночас, слід усвідомити, що така зрозуміла регресна претензія не могла б взагалі повстати до страхувальника, оскільки суперечила б меті укладеного через винуватця страхового випадку договору страхування цивільної відповідальності, який повинен був би захистити його від такої можливості.

Нормативно-правові норми визначають перехід на страховика претензій застрахованої особи, який у випадку страхування цивільної відповідальності отримує лише непряму матеріальну шкоду, що полягає у виникненні у нього майнових зобов'язань, а не у постраждалої третьої особи. У такому трактуванні регрес в страхуванні цивільної відповідальності є переходом на страховика поворотних претензій застрахованого, які після відшкодування ним шкоди могли б мати місце по відношенню до інших відповідальних за шкоду осіб, тобто безпо-

середніх винуватців [9]. Варто також звернути увагу, що регрес не є самостійним повноваженням до вимоги повернення частини платежу між солідарними боржниками [10].

Нетиповий регрес виникає в деяких видах страхування цивільної відповідальності, найчастіше на підставі особливої юридичної норми або пункту правил страхування. Страховик в чітко визначених випадках, а часто і розмірах, отримує право на виплату страхового відшкодування від страхової компанії та застрахованого.

В особливому регресі цілком інакше представляє себе юридична ситуація сторін регресних взаємин. Тут не тільки застрахована особа, але й потерпіла особа має дві претензії: до страхувальника - винуватця шкоди, а також до його страховика. Здійснення претензії через страховика на користь постраждалого спричиняє виникненню регресу страховика до страхувальника про повернення виплаченого постраждалому відшкодування. У цій формі регресу постраждалий приймає немовби позицію квазі-застрахованого, натомість страхувальник - позицію третьої відповідальної особи за шкоду, яка виступає у випадках наявності типового регресу [11].

Джерелом нетипового регресу в ЄС є положення про "безпідставне збагачення", коли ані закон, ані угода сторін не передбачують такого регресу і не визначають, що здійснення виплата через страховика веде до остаточного звільнення від відповідальності застрахованої особи. В основному, йдеться про ситуації, коли в добровільному страхуванні, через особливу постановку угоди, страховик несе відповідальність за шкоду, заподіяну навмисно, а також у випадках, коли страховик зобов'язаний до оплати безпосередньої претензії постраждалій стороні, незважаючи на звільнення від обов'язку здійснення виплати на користь застрахованого [12].

В основному, нетиповий регрес притаманний для обов'язкових видів страхування. У обов'язковому страхуванні цивільної відповідальності власників транспортних засобів, страховій компанії надається право розслідування щодо керуючого транспортним засобом, а також повернення відшкодування, виплаченого згідно договору страхування, якщо водій:

а) керував транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції;

б) керував транспортним засобом без права на керування транспортним засобом відповідної категорії;

в) після ДТП за його участю самовільно залишив місце пригоди чи відмовився від проходження відповідно до встановленого порядку огляду щодо стану алкоголь-

ного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, або вживав алкоголь, наркотики чи лікарські препарати, виготовлені на їх основі (крім тих, що входять до офіційно затвердженого складу аптечки або признані медичним працівником);

г) дорожньо-транспортна пригода визначена в установленому порядку безпосереднім наслідком невідповідності технічного стану та обладнання транспортно-го засобу існуючим вимогам Правил дорожнього руху;

г) якщо він не повідомив страховика у визначенні строки;

д) страховий випадок настав з використанням забезпеченого транспортного засобу в період, не передбачений договором внутрішнього страхування (при укладенні договору страхування з умовою використання транспортно-го засобу в період, передбачений договором страхування);

Вітчизняне законодавство прописує можливість регресу не лише до водія, але й до підприємства, установи чи організації, що відповідає за стан дороги, якщо заподіяно у результаті ДТП шкода виникла з їх вини, та до особи, яка заподіяла шкоду навмисно.

Додатково Законом визначені можливості регресу Моторного (транспортного) страхового бюро України, якому після сплати страхового відшкодування надається право подати регресний позов:

а) до власника, водія транспортного засобу, який спричинив ДТП і не застрахував свою цивільно-правову відповідальність, крім визначених законодавством осіб;

б) до водія транспортного засобу, який заволів транспортним засобом за допомогою протиправних дій;

в) до страховика, якщо забезпечений транспортний засіб, що заподіяв шкоду, було встановлено та страховик був зобов'язаний, але не виплатив страхове відшкодування у порядку, встановленому цим Законом;

г) до водія - у тих же обставинах, що і страхова компанія та підприємства, які відповідають за стан дороги. [13]

Водночас, застосування поняття суброгації в страхуванні у спорах про відшкодування шкоди у порядку регресу є недоцільним. Необхідно наголосити, що підставою виникнення права вимоги у позивача є виплата страхового відшкодування, цей факт (перехід права вимоги в страхуванні) передбачений ст. 27 Закону України "Про страхування". Ця норма передбачає перехід права зворотної вимоги в порядку регресу, а застосування поняття суброгації в цьому випадку є безпідставним.

Варто звернути увагу, що використання страхового регресу проти винуватця

шкоди має місце в разі надання постражданим ширшого захисту, ніж передбачено застрахованому.

Право на нетиповий регрес надається страховій компанії у випадках, в яких вимоги постраждалої третьої особи на підставі страхування цивільної відпо-відальності вищі ніж страхове покриття в договорі страхування. Як підкреслюється в Доктрині, регрес є корелятором широко окресленої гарантійної відповідальності страховика; страхова компанія є зобов'язаною до задоволення претензії постраждалого як в ситуації покриття договором страхування, так і в разі перевищення чи виходу за діапазон застрахованої відповідальності.

У цьому випадку, страховик в деякій мірі виручає застрахованого в сплаті відшкодування, а особливий припис закону дає йому право повернення виплаченої квоти [14]. Положення директив Євросоюзу акцентують на захисті перш за все постраждалих. Комунікаційна директива 90/232/EWG Ради ЄС від 14 травня 1990 року в ст. 4 зобов'язувала держави-члени до визначення відповідальної сторони в першій інстанції за виплату відшкодування в разі виникнення спору між страховою компанією та гарантійним фондом, тобто установою, що виплачує відшкодування за шкоди заподіяні через незастрахований транспорт або неідентифікований засіб (в Україні - це МТСБУ).

На практиці існувала можливість виникнення суперечностей між страховою компанією та гарантійним фондом. До такої суперечки могло дійти в ситуації, коли в процесі розслідування гарантійним фондом вдавалось ідентифікувати транспортний засіб, який спричинив випадок. У зв'язку з такою ситуацією гарантійний фонд передав обов'язок виплати страхового відшкодування страховій компанії, яка максимально зацікавлена не визнати своїх компетенцій. Така ситуація була б невідгдана для постраждалого і значно затримувала б отримання через нього відшкодування.

Метою Четвертої комунікаційної Директиви 2000/26/В від 16 травня 2000 року було полегшення розслідування компенсаційних претензій з обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів через осіб, які були постраждали в комунікаційних випадках поза країною, в якій постійно проживають [15].

Скривдженій стороні надавалося безпосереднє право пред'явлення позову страховій компанії, яка застраховувала цивільну відповідальність винної особи. Додатково постражданий міг направити претензію до представника, який відповідає за розгляд і вирішення претензій. Директива також зоб'язує держав-членів визначати компенсаційний орган, який відповідальний за виплату

відшкодувань постражданим сторонам.

Компенсаційний орган, який виплатив відшкодування постраждалій стороні в державі її постійного проживання, має право до вимоги повернення виплаченої суми, як відшкодування з боку ідентичного органу в державі, в якій зареєстровано страхову компанію, що продала поліс. Крім того, цей останній орган потім розпоряджається правом суброгації постраждалої сторони в її правах проти особи, яка спричинила випадок, і саме таким мало б бути застосування поняття суброгації. Кожна держава-член ЄС має зобов'язання щодо суброгації, передбаченої положеннями іншої держави-члена ЄС.

У п'ятій директиві від 11 травня 2005 року №2005/14/В законодавець Євросоюзу підтвердив, що в кожній із держав-членів ЄС мають бути застосовані всі відповідні ресурси для охоплення обов'язком страхування цивільної відповідальності власників всіх транспортних засобів.

Також була визнана необхідність захисту потерпілих від наслідків заподіяної шкоди через транспортні засоби, звільнені з обов'язку страхування не тільки тоді, коли та шкода виникає в іншій державі, але також і тоді, коли виникають вони в державі-члені ЄС, в якій транспортні засоби зареєстровані.

П'ята Директива в обов'язковому порядку розширила сферу обов'язків гарантійних фондів в питанні виплати відшкодування за шкоду, яка була заподіяна в обставинах, що підпадають під цивільну відповідальність власника транспортного засобу, але не встановлено вину винуватця.

Отже, регресні претензії страховиків теоретично повинні виникати лише у разі порушення умов договору та можуть бути значно вищими, ніж сума виплати.

Суброгація ж служить забезпеченням прав третьої особи, яка здійснила виплату, але лише в межах реалізованої оплати. Основною особливістю, що виступила каталізатором підміни поняття "регресу" та "суброгації", визначено поняття "позовної давності". Так, при регресі позовна давність розпочинається з моменту виплати страхового відшкодування. Натомість при суброгації - з моменту реалізації страхового випадку.

Водночас, звичайна регресна претензія не могла б взагалі виставлятися до страховальника, оскільки суперечила б меті укладеного договору страхування цивільної відповідальності, який повинен був би захистити його від такої відповідальності.

Термін суброгація для страхування обумовлений практикою Європейського Союзу, де страхова компанія є зобов'язаною до задоволення претензії постраждалого, як в ситуації покриття договором страхування, так і в разі перевищення чи виходу за діапазон застрахованої від-

повідальності.

Таким чином, страхова компанія фактично - виручає страховальника в сплаті відшкодування, а суброгація - дає йому право повернення виплаченої квоти.

Отже, нетиповий регрес виникає при порушенні страховальником умов договору, при страхуванні цивільної відповідальності власників транспортних засобів, у випадках передбачених Законом України.

Вважаємо, потрібними зміни, в питанні врегулювань типового і нетипового регресу, а також суброгації в чинному законодавстві, з метою надання чіткості використанню понять, особливо у страховій справі.

### Література

1. Bucon P. Odpowiedzialnosc cywilna uczestnikow wypadku komunikacyjnego / P. Bucon. - Warszawa: Wyd. Lex, 2008. - 270 с.
2. Самбір О. С. Суброгація та цесія: до питання про співвідношення понять / О. Є. Самбір. // Університетські наукові записки. - 2013. - №3. - С. 197-203.
3. Kalinski M. Szkoda na mieniu i jej naprawienie / M. Kalinski. - Warszawa: С.H. Beck, 2011. - 613 с.
4. Словник української мови: в 11 томах. - Київ: "Наукова думка", 1977. - Том 8. - 480 с.
5. Глядик Б. Поняття регресу та суброгації у страхуванні / Богдан Глядик // Юридична Газета. - 2013. - № 26. - С. 29.
6. Самань В. Поняття регресу та суброгації у страхуванні / Вікторія Самань // Юридична Газета. - 2013. - № 26. - С. 28.
7. Kodeks cywilny. (Dz.U. Nr 16, poz 93 z pozn. zm.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.cywilnykodeks.pl/>
8. Kolanczyk K. Prawo rzymskie / K. Kolanczyk. - Warszawa: Lexis Nexis, 2001. - 522 с.
9. Prawo ubezpieczen gospodarczych / E.Kowalewski, D. Fuchs, W. Mogilski, M. Serwach. - Bydgoszcz-Torun: Oficyna Wydawnicza Branta, 2006. - 788 с.
10. Kufel J. Ubezpieczenia gospodarcze w orzecznictwie sadowym / J. Kufel. - Bydgoszcz-Poznan: Branta, 2002. - 401 с.
11. Ludwichowska K. Dostosowanie prawa polskiego do europejskich standardow w zakresie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdow mechanicznych / K. Ludwichowska. // Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynala Stefana Wyszynskiego. - 2004. - №4.
12. Sangowski T. Regres ubezpieczeniowy i jego finansowe znaczenie w systemie ubezpieczen gospodarczych / T. Sangowski. - Poznan: PWN, 1973. - 147 с.
13. Закон України "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2005. - N 1. - ст.1.
14. Dritte Richtlinie 90/232/EWG des Rates vom 14. Mai 1990 zur Angleichung der Rechtsvorschriften der Mitgliedstaaten uber die Kraftfahrzeug-Haftpflicht-versicherung [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [https://beck-online.beck.de/default.aspx?bcid=Y-100-G-EWG\\_FL\\_90\\_232#FN1](https://beck-online.beck.de/default.aspx?bcid=Y-100-G-EWG_FL_90_232#FN1)
15. Directive 2000/26/EC of the European Parliament and of the Council of 16 May 2000 on the approximation of the laws of the Member States relating to insurance against civil liability in respect of the use of motor vehicles and amending Council Directives 73/239/EEC and 88/357/EEC (Fourth motor insurance Directive) [Елек-тронний ресурс]. - Режим доступу: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/ELX\\_SSESSIONID=W7pzJkG\\_YLNgtdsL1LAq9HyhvX8C1b2QqT1qv1gZM2GyKlhyMVBXW415906138?uri=C-ELEX:32000L0026](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/ELX_SSESSIONID=W7pzJkG_YLNgtdsL1LAq9HyhvX8C1b2QqT1qv1gZM2GyKlhyMVBXW415906138?uri=C-ELEX:32000L0026)